

V L A A M S P A R L E M E N T

Zitting 2000-2001

22 januari 2001

ONTWERP VAN DECREET

**tot bekrachtiging van de eindtermen van de tweede en de derde graad
van het gewoon secundair onderwijs**

ADDENDUM

Advies van de Vlaamse Onderwijsraad over de eindtermen voor de basisvorming
in de derde graad van het beroepssecundair onderwijs

Vlaamse Onderwijsraad
Leuvenseplein 4
1000 Brussel

Raad voor het secundair onderwijs
Afdeling TSO-BSO
27 april 2001
RSO/TSO-BSO/RHE-LVP/ADV/003

Advies over de eindtermen voor de basisvorming in de derde graad van het beroepssecundair onderwijs

Situering

Op 6 december 1999 vroeg mevrouw M. Vanderpoorten, Vlaams minister van Onderwijs en Vorming aan de VLOR een advies over het ontwerp van de eindtermen voor de derde graad van het gewoon voltijds secundair onderwijs. Vermits uit het voorstel niet kon worden opgemaakt of de eindtermen derde graad BSO ook van toepassing waren op het derde leerjaar, vroeg de VLOR de Minister om verduidelijking. In haar antwoord stelde deze dat het de eindtermen voor het eerste en het tweede leerjaar van derde graad BSO betrof. Ze gaf de Dienst voor Onderwijsontwikkeling dan ook de opdracht om - tegen 15 april 2001 - de eindtermen voor het derde leerjaar van de derde graad BSO te formuleren.

Omdat, net zoals in de andere onderwijsvormen van het gewoon voltijds secundair onderwijs, ook in het BSO een diploma secundair onderwijs wordt uitgereikt - weliswaar pas na het derde leerjaar van de derde graad - was de VLOR van mening dat er over de eindtermen voor het eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO, enkel een gefundeerd advies kon worden uitgebracht als ook de eindtermen voor het derde leerjaar waren gekend. Daarom handelt dit advies over de eindtermen voor de basisvorming voor het geheel van de derde graad van het beroepssecundair onderwijs.

Dit advies bestaat uit twee delen. Een eerste deel behandelt de eindtermen voor de eerste twee leerjaren van de derde graad. Dit luik geeft de visie op de vakken weer en de eindtermen. Een tweede deel behandelt de eindtermen voor de derde leerjaren van de derde graad. In een eerste luik worden een aantal algemene bedenkingen geformuleerd. Hierna volgen een aantal beschouwingen over het concept van de vakken. We eindigen met de lijst van de eindtermen.

Het advies is goedgekeurd door de afdeling voor het technisch en beroepssecundair onderwijs op 27 april 2001 met eenparigheid van stemmen. Er waren 19 stemgerechtigde leden.

Deel 1. Algemene uitgangspunten, uitgangspunten per vak en de eindtermen voor het eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO

Hoofdstuk 1. Algemene uitgangspunten bij de eindtermen in het eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO

De algemene uitgangspunten voor de eindtermen van het eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO zijn te vinden in het advies van 23 februari 2000 over de eindtermen voor de tweede en de derde graad van het voltijds gewoon secundair onderwijs, meer bepaald onder de punten 2 (opdrachten van het gewoon voltijds secundair onderwijs), 3.2. (een geprofileerde derde graad), 4.3 (project algemene vakken), 5.2. (beroepssecundair onderwijs).

Hoofdstuk 2. Uitgangspunten bij het vak lichamelijke opvoeding in het eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO

1 Krachtlijnen

1.1 Maatschappelijke ontwikkelingen

Onze samenleving wordt enerzijds gekenmerkt door een sterke afname van de lichaamsbeweging in het dagelijkse leven. Weinig mensen slagen erin beweging in hun levensstijl in te bouwen. Anderzijds resulteren de toename van de vrije tijd, de herontdekking van het lichaam en van de natuur in een groeiende belangstelling voor recreatie, gezondheid en sportbeoefening. De kwaliteit van de initiatieven die ontstaan uit die groeiende belangstelling is evenwel vaak ondermaats. Bovendien beantwoorden de initiatieven niet altijd aan de behoeften van deze leeftijdsgroep. Een andere belangrijke tendens in de bewegingscultuur¹ is tenslotte de topsport, met positieve en negatieve aspecten.

Het onderwijs in de lichamelijke opvoeding houdt rekening met deze maatschappelijke ontwikkelingen. Zo is sport een belangrijk cultureel en maatschappelijk gegeven dat inspirerend kan werken voor lichamelijke opvoeding én motiverend voor de jongeren. Lichamelijke opvoeding maakt een kritische selectie van wat uit de sport al dan niet kan worden gebruikt om de vooropgestelde doelen van lichamelijke opvoeding te bereiken. Bij die selectie wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen sport als middel en sport als doel. In het vak lichamelijke opvoeding worden afgeleide vormen van sport als middel gebruikt. Daarenboven krijgen de leerlingen een idee van het aanbod en de mogelijkheden in de maatschappij.

Het onderwijs in de lichamelijke opvoeding speelt ook een belangrijke rol bij het ontwikkelen van verantwoorde attitudes m.b.t. actuele maatschappelijke ontwikkelingen.

1.2 Lichamelijke opvoeding in de school als leefgemeenschap

Lichamelijke opvoeding is het enige vak van de basisvorming dat zich expliciet richt naar de motorische en fysieke vormingscomponent van de persoonlijkheid. Lichamelijkheid, lichamelijk presteren en lichaamsexpressie zijn bovendien persoonsgebonden aspecten die op alle leeftijden een belangrijke betekenis hebben in de ontwikkeling van het zelfconcept² en bij het leggen van sociale contacten. Jongeren moeten daarom zoveel mogelijk de kans krijgen om zich op school op een expressieve en handelende manier te ontplooien.

¹ Onder bewegingscultuur wordt de spel- en sportcultuur, de danscultuur en de lichaamscultuur en fitnesscultuur verstaan.

² Zelfconcept omvat kennis van de eigen sterke en zwakke kanten maar ook beelden, opvattingen, ideeën en gevoelens over zichzelf.

1.3 Het vak lichamelijke opvoeding binnen de basisvorming

Lichamelijke opvoeding heeft binnen de basisvorming als eerste belangrijke opdracht bij de leerlingen bewegingsgebonden competenties te ontwikkelen waarmee ze in de maatschappij kunnen functioneren. In de derde graad worden bewegingsgebonden competenties verdiept en verbreed. Het gaat hier respectievelijk om een kwalitatieve en/of kwantitatieve uitbreiding van de bewegingsgebonden competenties.

De tweede opdracht is leerlingen voor te bereiden om deel te nemen aan en hun weg te vinden in de bewegingscultuur. Het gaat niet alleen om een zich inpassen in die bewegingscultuur, maar ook om een benadering met voldoende kritische zin.

1.3.1 Ontwikkelen van bewegingsgebonden competenties

Het vak lichamelijke opvoeding heeft als belangrijke taak de motorische en fysieke ontwikkeling van kinderen en jongeren te bevorderen. Ze vertrekt hiervoor vanuit bewegingssituaties. De leerlingen leren op een efficiënte wijze handelen in relatie met de omgeving en met anderen. Op die manier bouwen ze competenties op die belangrijk zijn om adequaat te handelen in verschillende bewegingscontexten (b.v. verkeer, recreatie, gezondheid, ...) en op een kritische wijze een verantwoorde keuze te maken voor deelname aan de bewegingscultuur.

Deelnemen aan bewegingssituaties vraagt daarom van jongeren niet alleen bewegingsvaardigheden maar ook kennis en inzicht in bewegen, in de bewegings- en sportcultuur en in het eigen en andermans kunnen. Dit laatste vereist ook een aantal attitudes en sociale vaardigheden.

In bewegingssituaties worden motorische, cognitieve, dynamisch-affectieve en sociale vaardigheden steeds op een geïntegreerde manier ontwikkeld. Deze zijn aangepast aan het ontwikkelingsniveau en de sociale achtergrond van de jongeren. Als zodanig speelt lichamelijke opvoeding in op de noden van het groei- en ontwikkelingsproces van iedere leerling en laat ze elk op hun manier succes en bewegingsvreugde ervaren.

Er worden bewegingssituaties aangeboden waarbij leerlingen de kans krijgen een bepaald bewegingsprobleem zelfstandig op te lossen, te kiezen uit verschillende oplossingsstrategieën en hun eigen leerproces te sturen en te evalueren. Er is een duidelijke progressie merkbaar van de eerste naar de derde graad. Die progressie komt tot uiting in het wat, het hoe en met wie een bewegingstaak wordt uitgevoerd. De leraar zal uiteraard dit leren steeds begeleiden en het leerproces bewaken. Hij zal afhankelijk van de situatie in meer of mindere mate hulp en ondersteuning bieden en ook zorg dragen voor de nodige veiligheid.

Lichamelijke opvoeding draagt bij tot het optimaliseren van het zelfstandig leren, het zelfconcept en het sociaal functioneren.

1.3.2 Motorische tekorten remediëren

Motorisch remediëren is belangrijk op alle onderwijsniveaus. Dat houdt meer in dan gedifferentieerd onderwijs binnen de les lichamelijke opvoeding. Het behoort mede tot de taak van de school en de leraars motorische tekorten tijdig te zien, te signaleren en gepast bij te dragen tot remediëren.

1.3.3 Gezond en veilig bewegen

Bewegingssituaties maken jongeren bewust dat gezond en veilig bewegen belangrijk is en dat ze daarvoor binnen hun eigen mogelijkheden verantwoordelijkheid dragen. Op die manier wordt een blijvende attitudevorming beoogd in plaats van een tijdelijk fysiek resultaat. Veel aandacht gaat ook naar het voorkomen van kwetsuren, het garanderen van maximale veiligheid bij bewegingssituaties en het opbouwen van een fysieke weerbaarheid.

1.3.4 Introduceren in de bewegingscultuur

Om op een adequate manier te kunnen inspelen op de huidige tendensen in de maatschappij en om de totale persoonlijkheid van de leerling te ontwikkelen wordt in de eindtermen gekozen voor een meervoudige en veelzijdige bewegingsbekwaamheid.

Een meervoudige bewegingsbekwaamheid beoogt dat jongeren bewegingssituaties vanuit verscheidene invalshoeken - gezondheid, recreatie, ontspanning, competitie, verkeer - kunnen benaderen. De verschillende invalshoeken vragen een andere ingesteldheid en een ander gebruik van de motorische vaardigheden. Zo leren jongeren zich aanpassen aan een bepaalde bewegingscontext.

Met een veelzijdige bewegingsbekwaamheid wordt bedoeld dat bewegingssituaties worden aangeboden die de basis leggen om te kunnen functioneren in de verschillende domeinen van het menselijk bewegen of van de bewegingscultuur. Aangezien de bewegingscultuur zeer gevarieerd is, wordt een selectie gemaakt van wat noodzakelijk is voor de realisatie van de eindtermen. Hiervoor worden diverse criteria gehanteerd zoals: maatschappelijke relevantie, aansluiting bij de ontwikkeling en de interesse van de jongere, transferwaarde en het blijvend waardevol karakter.

1.3.5 Bewegen in de natuur

De toenemende vrijetijdsoriëntering heeft opnieuw de aandacht gevestigd op natuurgebonden activiteiten. Bewegen in de natuur biedt jongeren verschillende mogelijkheden om verrijkende ervaringen op te doen. Hierbij worden de positieve ontwikkeling van het zelfconcept, het sociaal functioneren in groep, het milieubewustzijn gestimuleerd.

Bewegingsactiviteiten in de natuur zijn een onderdeel, dat vanuit de lichamelijke opvoeding aandacht verdient. Iedere school heeft haar eigen inplanting, buiteninfrastructuur en omgevingsmogelijkheden. Op basis van deze gegevens zullen de bewegingsactiviteiten in de natuur op een planmatige manier (vanuit concrete doelstellingen) in het curriculum worden opgenomen. Dit kan o.m. onder de vorm van een periodisch geplande reeks binnen het uurrooster, maar vaak zal voor de uitbouw van deze activiteiten een specifieke aanpak ook zinvol zijn. Vooral scholen die niet in de mogelijkheid verkeren om bewegen in de natuur (regelmatig) in te lassen in de wekelijkse lestijden lichamelijke opvoeding kunnen deze alternatieve oplossingen benutten. In combinatie met sportdagen, onthaalactiviteiten, schoolexcursies, natuurwandelingen die voor andere vakken georganiseerd worden, relatiedagen, geïntegreerde werkperioden of andere voor alle leerlingen verplichte parascolaire activiteiten, kunnen mogelijkheden worden aangegrepen om deze doelstellingen voor alle leerlingen te realiseren.

2 Funderende doelstellingen

1. Verdiepen en verbreden van de motorische competentie om een bewegingsactieve levensstijl te verwerven.
2. Verdiepen en verbreden van de motorische competentie om optimaal te functioneren in verschillende bewegingscontexten.
3. Zelfevaluatie van bewegingservaringen en -contexten en hierover communiceren.
4. Ontwikkelen van competenties om een gezonde en bewegingsactieve levensstijl in het dagelijkse leven te optimaliseren met aandacht voor milieu, de eigen veiligheid en die van anderen.
5. Vanuit een realistisch zelfconcept verantwoorde keuzes maken uit het bewegingsaanbod.
6. In bewegingscontexten vreugdevol, sociaal en communicatief handelen.

3 Selectiecriteria en structurering van de eindtermen

In het vak lichamelijke opvoeding worden eindtermen gerealiseerd binnen drie groepen van doelstellingen. Binnen elk van deze groepen worden de verschillende componenten van de persoonlijkheidsvorming harmonisch ontwikkeld. Dit betekent dat in bewegingssituaties zowel motorische, cognitieve als dynamisch-affectieve en sociale componenten geïntegreerd worden aangeboden.

3.1 Ontwikkeling van de motorische competenties

Hieronder verstaat men verantwoord en veilig bewegen, zelfstandig leren, reflecteren over bewegen en verdiepen en verbreden van motorische competenties via diverse en aangepaste vormen uit de bewegingscultuur.

3.2 Ontwikkeling van een gezonde en veilige levensstijl

Het betreft hier onder meer eindtermen die jongeren toelaten om conditionele aspecten op te bouwen, te onderhouden en op te volgen. Bewegingsactiviteiten worden hier in het perspectief geplaatst van een gezonde levensstijl. Voorts wordt in deze doelengroep gewezen op het belang van hygiëne en veilig bewegen.

3.3 Ontwikkeling van het zelfconcept en het sociaal functioneren

Via bewegingssituaties leert men zichzelf en anderen kennen, accepteren en waarderen. Men leert samenwerken, elkaar helpen en steun verlenen. Ook dit gebeurt niet los van motorische taken.

De eindtermen zijn van toepassing voor alle onderwijsvormen. De uitwerking ervan zal in de praktijk echter wel verschillen. Het gaat hier om verschillen in leerinhouden, leermiddelen en leer- en onderwijsactiviteiten. Zo kan ondermeer worden gedacht aan een differentiatie in beheersingsniveau, in de mate van concretisering, in de

soort, de vorm en de presentatie van de aangeboden leeractiviteiten, in de mate waarin structuur wordt aangebracht en in de wijze van evaluatie. Deze verschillen in aanpak zijn afhankelijk van de leerlingengroep. In het BSO kan een andere aanpak bijvoorbeeld zijn:

- het inbouwen van meer stappen in het leerproces;
- het voorzien van minder keuzemogelijkheden zodat leerlingen zelf minder moeten selecteren;
- het meer aansluiten bij concrete ervaringen van leerlingen en ze van daaruit laten reflecteren;
- het voorzien van meer ondersteuning bij het uitvoeren van bewegingsopdrachten.
- Bij het verwijzen naar vervolgoopleidingen en beroepen wordt ook ingespeeld op interesses en mogelijkheden van de leerlingen.

4 Coördinatie

4.1 Verticale samenhang

Motorische vorming is een continu proces dat geleidelijk opgebouwd wordt. In het lager onderwijs komen voor het eerst activiteiten uit de verschillende bewegingsgebieden aan bod. De bewegingsgebieden met bijhorende activiteiten betekenen echter geen doel op zich maar worden gebruikt als middel om de bewegingsgebonden competenties verder uit te bouwen. Daarom worden de bewegingsactiviteiten niet als duidelijk afgescheiden aangeboden maar vloeien ze in mekaar over tot varianten van gekende activiteiten uit één of meerdere bewegingsgebieden.

In de eerste graad van het secundair onderwijs wordt er wel een duidelijk onderscheid gemaakt in verschillende bewegingsgebieden waarbinnen dan weer een vaste keuze wordt gemaakt voor een beperkt aantal activiteiten op basis van de genoemde criteria. Een belangrijk argument voor het vastleggen van het aantal en de soort activiteiten wordt gevonden in de studieloopbaan van jongeren. Na de eerste graad veranderen nog heel wat leerlingen van school. Een te sterk uiteenlopende en gevarieerde keuze van activiteiten bij het begin van het secundair onderwijs kan er toe leiden dat er een hiaat ontstaat in de beoogde veelzijdige bewegingsbekwaamheid.

In de tweede en de derde graad worden de bewegingsgebieden niet vastgelegd door de eindtermen. De verantwoordelijkheid voor de keuze van de bewegingsgebieden berust nu bij de school/vakgroep. Deze keuze moet een veelzijdige vorming waarborgen. Het gaat nu om een verdiepen en verbreden van reeds gekende basisvaardigheden uit de lagere school en de eerste graad secundair onderwijs via activiteiten uit verschillende soorten bewegingsgebieden. De school zoekt zelf een aangepast aanbod aan activiteiten waarmee ze de eindtermen wil realiseren. Hierbij maakt ze gebruik van de bovenstaande uitgangspunten. Bovendien zorgt de school via de door haar gekozen activiteiten voor een duidelijke opbouw in het leerproces van de leerlingen aansluitend bij dat van de eerste graad.

Voorbeelden

1. *De leerlingen kunnen veiligheidsafspraken naleven. (Lager onderwijs: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.2.)*

De leerlingen kunnen onder begeleiding veiligheidsvoorschriften, afspraken en regels naleven. (Eerste graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 2.)

De leerlingen kunnen in welbepaalde bewegingssituaties verantwoordelijkheid opnemen omtrent elkaars veiligheid door afspraken en regels na te leven. (Tweede graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.)

De leerlingen kunnen in nieuwe bewegingssituaties verantwoordelijkheid opnemen door gezamenlijk afgesproken veiligheidsregels toe te passen. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.)

2. *De leerlingen kunnen hun loopstijl en -tempo aanpassen aan de afstand. (Lager onderwijs: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.15.)*

De leerlingen kunnen een duurloop en een sprint uitvoeren. (Eerste graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 14.)

De leerlingen combineren en passen eerder geleerde vaardigheden toe. (Tweede graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 7.)

De leerlingen kunnen motorische eigenschappen op een inzichtelijke wijze gebruiken in bewegingscombinaties met en zonder toestellen, alleen en met anderen. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 10.)

4.2 Horizontale samenhang

De horizontale samenhang komt op twee manieren tot uiting. Ten eerste komen de drie groepen van doelstellingen waarvoor eindtermen werden geschreven altijd samen aan bod in concrete bewegingssituaties (zie selectiecriteria). Ten tweede sluiten de eindtermen lichamelijke opvoeding ook aan bij een aantal eindtermen voor de andere vakken en bij de vakoverschrijdende eindtermen. Zo zijn de toepassing van de motorische competenties, de ontwikkeling van een gezonde en veilige levensstijl en van het zelfconcept en het sociaal functioneren niet alleen het werk van het vak lichamelijke opvoeding maar maken ze deel uit van het globale schoolgebeuren. Hierbij wordt onder meer gezocht naar mogelijkheden om samen te werken met andere vakken en met de vakoverschrijdende eindtermen.

Voorbeeld

De leerlingen kunnen hun kennis rond reanimatie vertalen naar risicovolle bewegingsituaties. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindtermen 17 en 18.)

De leerlingen kunnen eerste hulp bieden bij ongevallen in bewegingssituaties. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindtermen 17 en 18.)

De leerlingen kunnen anderen in nood helpen door het toepassen van eerste hulp en cardio-pulmonaire resuscitatie (CPR). (Derde graad SO: gezondheidseducatie, eindterm 3.)

De eindtermen met betrekking tot het zelfconcept en het sociaal functioneren sluiten zeer sterk aan bij sociale vaardigheden.

Voorbeeld

De leerlingen kunnen samen overleggen over en keuzes maken uit het mogelijke activiteiten aanbod van de school. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 24.)

De leerlingen helpen mee aan het formuleren en realiseren van groepsdoelstellingen door bijvoorbeeld:

- ...
 - te overleggen en afspraken te maken;
 - ...
- (Derde graad SO: sociale vaardigheden, eindterm 6.)*

Hoofdstuk 3. Uitgangspunten bij project algemene vakken (PAV) in het eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO

1 Krachtlijnen

De derde graad BSO heeft de bedoeling de leerlingen meer arbeidskansen te bieden.

Voor vele leerlingen, van wie ongeveer de helft al meerderjarig is in het eerste leerjaar, beperkt de derde graad zich tot de twee eerste leerjaren. Om toch voor alle leerlingen een maatschappelijke basisvorming te garanderen worden de eindtermen geformuleerd op het niveau van het tweede leerjaar.

Ondanks de vele stromingen die al jaren integrale opvoeding en onderwijs propageren is tot op heden het onderwijssysteem nog altijd gebaseerd op het traditioneel vakgerichte model.

De hedendaagse maatschappij verwacht van de school dat zij de totale persoon opleidt en opvoedt. In ons onderwijs bestaan er al initiatieven van vakoverstijgend werken, zoals de geïntegreerde proef, vakoverschrijdende eindtermen en ontwikkelingsdoelen en occasionele projecten, die echter de traditionele vakkensplitsing nog niet doorbreken.

PAV in het beroepsonderwijs doet dat wel en bouwt die integratie structureel en systematisch in de wekelijkse lessentabel in.

Begin de jaren '80 werd Project Algemene Vakken als keuzemogelijkheid in de lessentabellen van het BSO ingevoerd.

Overtuigd van de meerwaarde van een samenhangend curriculum, promoot de overheid deze gebundelde presentatie. Ze laat de onderwijsverstrekkers echter de volledige vrijheid om de doelen na te streven met PAV, door middel van afzonderlijke vakken of door thematisch geïntegreerd verwerken van de leerdoelen van een aantal individuele vakken. Door een gebundelde presentatie wil de overheid enkel de kans op een samenhangend curriculum vergroten o.a. omdat blijkt dat hierdoor de leerlingen sterker voor algemene vakken gemotiveerd worden. Welke keuze men als onderwijsverstrekker ook maakt de leerplannen zullen doelstellingen bevatten die gebaseerd zijn op dezelfde eindtermen. Om die reden is er voor gezorgd dat de eindtermen niet alleen bruikbaar zijn voor PAV maar ook verkavelbaar zijn naar afzonderlijke vakken.

1.1 Leerlingkenmerken

De leerlingengroep in de derde graad BSO is minder heterogeen dan in de tweede graad BSO. Toch blijven de verschillen groot. De instroom gebeurt vanuit verschillende onderwijsvormen. De heterogeniteit blijkt ook uit de diversiteit van leeftijd, van verstandelijke mogelijkheden, van leermogelijkheden, van vooropleiding, van leerachterstanden, van integratie of desintegratie in een schoolcultuur, ...

Deze verscheidenheid wordt bovendien doorkruist door sociaal-cultureel-economische factoren. Hierdoor voelen bepaalde leerlingen zich meer aangetrokken door de BSO-schoolcultuur wegens de eigen subcultuur. Andere leerlingen voelen een vervreemding van de eigen subcultuur wegens diezelfde BSO-schoolcultuur. De eerste groep leerlingen is afkomstig uit een milieu waar een zeer directe en concrete

taal primeert die het doorgroeien naar het meer abstract talig handelen verhindert; de tweede groep leerlingen is afkomstig uit een milieu waar zeer veel taalstimulering werd gegeven en de geschreven taal geïntegreerd is in het dagelijks leven.

1.2 Weerbaarheid en sociale vaardigheid

Er is een groeiende tendens naar een snellere zelfstandigheid, zowel op het gebied van arbeid/inkomen (consument) als inzake relaties/verhoudingen. Een inleiding tot en een begeleiding van dit intermenselijk acteren is daarom noodzakelijk.

Het is niet de bedoeling de opvoedende taak van de ouders over te hevelen naar het onderwijs. PAV biedt mogelijkheden om leerlingen te initiëren in en te begeleiden bij de ontwikkeling van weerbaarheid en sociale vaardigheden.

Centraal in de basisvorming van jongeren in het BSO staat de bekommernis om hen te begeleiden in hun individuele persoonlijkheidsontwikkeling en in hun sociale vorming, zodat ze zowel in de context van hun persoonlijk leven en professioneel leven als in het kader van hun deelname aan het maatschappelijk leven adequaat en zelfredzaam kunnen optreden en handelen.

Dit veronderstelt het verwerven van vaardigheden en attitudes, steunend op functionele kennis en inzicht, met de bedoeling de leerlingen zowel fysiek als psychisch weerbaar en sociaal vaardig te maken om goed te kunnen functioneren binnen de verscheidenheid van de democratische multiculturele samenleving van vandaag en hen degelijk voor te bereiden op de uitdagingen van de maatschappij van morgen.

In onze razendsnel evoluerende maatschappij is een continu aanpassingsvermogen en een levenshouding gericht op "levenslang leren" een noodzaak.

Daarom is "levensecht leren" het hoofdkenmerk in de persoonlijkheidsvorming en bij de ondersteuning van de beroepsopleiding. In de derde graad zal nog intenser aandacht besteed worden aan een mogelijke voorbereiding op verdere specialisatie of ontwikkeling, al dan niet door gestructureerd vervolgonderwijs zoals volwassenenonderwijs, nascholing in het bedrijfsleven zelf, ...

1.3 Integratie van herkenbare inhouden

Het is helemaal niet vanzelfsprekend om basisvaardigheden aangeleerd in het ene vak aan te wenden in een ander vak. Met PAV verwerken de leerlingen de bundeling van levensechte en herkenbare inhouden als één geheel, zoals zij ook de realiteit van het leven als één geheel ervaren, in een logische samenhang. Dit aangepaste leerpakket is gericht op de concrete toepassing in het dagelijkse leven van de jongeren. Op die manier verhoogt hun interesse voor en hun inzicht in mens en maatschappij, zodat zij beter uitgroeien tot mondige, weerbare, vaardige en geëngageerde deelnemers aan de samenleving. Zij verwerven aldus de nodige vaardigheden.

1.4 Accentueren van vaardigheden en attitudes

In PAV wordt de nadruk gelegd op vaardigheden en attitudes die zelfstandige verwerking van de vakcomponenten en de waardeopvoeding ondersteunen.

1.5 Leerlingbegeleiding

In PAV krijgt een leraar in hoge mate de mogelijkheid om te werken aan een vertrouwensrelatie met de leerlingen. Het geloof in hun leraar als mens en dit vertrouwen in hun leraar-opvoeder als ankerfiguur is voor beroepsleerlingen een absolute voorwaarde om gemotiveerd te werken aan hun eigen leerproces. Het "verborgen leerplan" van deze jongeren is doorweven met een grote hoeveelheid niet-cognitieve, morele en gevoelsmatige aspecten die zij aangesproken willen voelen vooraleer bij hen sprake kan zijn van interesse, motivatie en engagement.

Een dergelijke sfeer is meteen een vruchtbare voedingsbodem voor zelfconceptverheldering en ethische waardevorming.

1.6 Functionele doelen

Wat de doelen betreft heeft de overheid geopteerd voor een goed geselecteerd geheel van in hoofdzaak functionele vaardigheden voor alle leerlingen ongeacht de studierichting. Met functioneel wordt bedoeld dat de vaardigheden toepasbaar moeten zijn in maatschappelijke situaties en in beroepsgerichte situaties. Ze kunnen didactisch ingekleurd worden volgens de interesse van de leerlingen, in aansluiting op de beginsituatie en op hun leef- en leersituatie. Dit vertaalt zich in aangepaste voorbeelden, in tekstmateriaal, in het niveau van beheersing, ...

De verticale opbouw van PAV is afgestemd op het groeiproces van de leerling en beoogt zijn groei naar zelfstandigheid.

1.7 Remediëring

PAV in de derde graad BSO biedt ruime mogelijkheden voor vaardigheidsremediëring, met name de remediëring om de noodzakelijke basisvaardigheden te verwerven en te gebruiken. De klemtoon ligt vooral op het trainen van de instrumentele vaardigheden en niet op het remediëren van het inzicht in de basistechnieken.

Enkel vanuit een krachtige leeromgeving, die door de leerling als levensecht ervaren wordt, kan er geremedieerd worden. Hierdoor verschilt de remediëring in de derde graad in wezen niet fundamenteel van die in de tweede graad. In de derde graad blijft de remediëring voornamelijk selectief en vraaggestuurd door de leerling. Enkel bij situaties waarin het bereiken van de funderende doelstellingen in het gedrang zou komen, kan er selectief en occasioneel geremedieerd worden op initiatief van de leraar.

1.8 Geïntegreerde informatie- en communicatietechnologie

Het belang dat aan ICT gehecht wordt, mag niet de indruk geven dat wordt aangestuurd op een autonoom vak of vakonderdeel.

ICT in PAV omvat de informatie- en communicatietechnologie zoals deze steeds meer verweven is in ons dagelijks leven: het werken met tekst of met gegevens (al of niet cijfermatig) via een computer, nieuwe mogelijkheden om met elkaar in verbinding te treden, via elektronische kaarten gegevens opvragen, zich kenbaar maken, zich laten registreren, toegang krijgen tot, ...

Kerndoel is dus niet ICT op zich, maar wel ICT in die mate dat het elke burger beïnvloedt en zo een drempel dreigt te worden voor wie op dit gebied niet "geletterd en gecijferd" is.

2 Funderende doelstellingen

De visie op PAV zoals weergegeven in de krachtlijnen wordt verder geconcretiseerd in de volgende funderende doelstellingen.

- 1 Functioneel taalvaardig zijn.
- 2 Functioneel rekenvaardig zijn.
- 3 Informatie functioneel verwerven en verwerken.
- 4 Organisatiebekwaam zijn.
- 5 Tijd- en ruimtebewustzijn.
- 6 Maatschappelijk en ethisch bewust, weerbaar en verantwoordelijk zijn.

3 Selectiecriteria voor en structurering van de eindtermen

3.1 Selectiecriteria

De legitimering voor de keuze van de eindtermen kan gevonden worden bij de leerlingkenmerken zelf. Er is naar doelen gezocht die de leerlingen kunnen motiveren. De doelen worden effectief bereikt als de leerlingen ze als zinvol, nuttig en aangenaam ervaren. Dit houdt in dat men vertrekt vanuit herkenbare situaties uit hun belevingswereld en streeft naar toepassingsgerichtheid. Daarenboven moeten de probleemsituaties voldoende uitdagend zijn en hun nieuwsgierigheid opwekken. Belangrijk voor hun zelfconcept is dat ze voor problemen die ze als moeilijk maar toch als belangrijk ervaren, de zogenaamde kritische incidenten, zinvolle oplossingen kunnen vinden. Hiervoor moeten leerlingen de kritische incidenten leren omschrijven, kritisch bekijken en strategieën, vaardigheden en attitudes ontwikkelen om er mee om te gaan. De eindtermen moeten dit proces mogelijk maken en stimuleren.

De eindtermen zijn geselecteerd met het oog op de dagelijkse werkelijkheid. Het gaat hier om kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes gericht op de persoonlijke ontwikkeling en het functioneren in een multiculturele en pluralistische samenleving. Dit betekent ook dat ze leren op een kritisch creatieve manier te participeren aan het maatschappelijk leven. Dit impliceert meteen dat de jongeren voldoende basisvaardigheden verwerven die later in het kader van het levenslang leren nog aangevuld kunnen worden.

De eindtermen zijn tevens aangepast aan de leeftijd van de leerlingen en de ontwikkeling die ze doormaken. Jongeren evolueren van een eerder zelfbetrokken ingesteldheid in de eerste graad naar een grotere openheid om in groep te functioneren in de derde graad.

Ten slotte zijn de eindtermen gericht op intermenselijk bewustzijn en burgerlijke verantwoordelijkheid. In een steeds nadrukkelijker en complexere ordening van samenlevingsverbanden - zowel op het vlak van arbeidsrecht, sociale wetgeving en sociale zekerheid, als op intermenselijk vlak - wordt elementaire kennis van rechten en plichten een onmiskenbaar gegeven om de burgerlijke verantwoordelijkheid te kunnen opnemen.

De te verwerven eindtermen kunnen gerealiseerd worden door middel van diverse onderwerpen. Bewust worden binnen PAV deze onderwerpen niet omschreven. Enerzijds hebben de onderwijsverstrekkers de volledige vrijheid om zelf te bepalen met welke onderwerpen of thema's ze de eindtermen van PAV wensen na te streven. Anderzijds kunnen er heel wat onderwerpen geput worden uit de vakoverschrijdende eindtermen: op die manier wordt rekening gehouden met de studiebelasting. De eindtermen moeten immers realiseerbaar zijn en er moet voldoende ruimte overblijven voor de eigen lokale inbreng. Tegelijkertijd heeft PAV een fundamentele inbreng en speelt PAV een geprivilegieerde rol bij het realiseren van de vakoverschrijdende eindtermen.

3.2 Structurering

Er zijn verschillende benaderingen mogelijk om de eindtermen binnen PAV te ordenen. Hier werd geopteerd om de eindtermen te groeperen volgens de geformuleerde funderende doelstellingen. Daarmee wordt het verband duidelijk tussen de funderende doelstellingen en de eindtermen. De eindtermen zijn op deze manier ook verkavelbaar naar afzonderlijke vakken.

3.2.1 Functionele taalvaardigheid

De eindtermen voor taal in het BSO hebben betrekking op het maatschappelijk voldoende communicatief vaardig zijn in normale en functionele situaties eventueel met ondersteuning van gepaste hulpmiddelen. Taalvaardigheid beoogt steeds de gewenste effecten van de communicatie.

3.2.2 Functionele rekenvaardigheid

Om in de huidige maatschappij functioneel rekenvaardig te zijn moet men vaardig zijn op drie domeinen. Men moet kunnen schatten, meten en rekenen in diverse situaties die in het dagelijkse leven voorkomen eventueel met ondersteuning van gepaste hulpmiddelen. Men moet logisch kunnen denken ten aanzien van reële problemen. Men moet de resultaten van het wiskundig handelen kunnen evalueren om effectief te handelen.

3.2.3 Functionele informatieverwerving en -verwerking

De informatiestroom is overweldigend. Anderzijds is broodnodige informatie soms moeilijk te vinden. Jongeren moeten hun informatiebehoefte kunnen omschrijven om

daarna gericht te leren zoeken via diverse wegen. Hierbij leren ze zinvol selecteren, zodat de gevonden informatie in dienst staat van hun behoefte.

3.2.4 Organisatiebekwaamheid

Het zeer drukke en snelle leven moet voor elke burger beheersbaar blijven. Daarom zullen jongeren leren hun leven en zichzelf te organiseren. Ook vanuit het bedrijfsleven is er hoe langer hoe meer vraag naar organisatiebekwame medewerkers. Jongeren hebben behoefte aan het leren plannen van hun activiteiten. Hierbij moeten ze leren rekening houden met het tijdgebruik, beschikbare ruimte, noden en eisen van anderen, materiële vereisten en hun persoonlijke mogelijkheden.

3.2.5 Tijd- en ruimtebewustzijn

De maatschappijorganisatie, met haar greep op het leven van het individu, vereist dat jongeren de grote lijnen van de maatschappelijke structuren en organisaties kennen. Bovendien wordt het menselijk handelen beïnvloed door wat vooraf ging en hypothekeert het op zijn beurt de toekomst. Dit inzicht is nodig om enerzijds het eigen inzicht te relativiseren en anderzijds verantwoord te ageren voor hen die na ons komen. Om maatschappelijke gebeurtenissen, in een wereld die als een dorp geworden is, te begrijpen, te situeren, is ook ruimtelijk inzicht noodzakelijk. De jongeren zijn in de eerste plaats betrokken op de eigen omgeving, maar ontdekken geleidelijk aan dat de ruimere omgeving evengoed hun onmiddellijk maatschappelijk functioneren beïnvloedt.

3.2.6 Maatschappelijk en ethisch bewustzijn, weerbaarheid en verantwoordelijkheid

Het is van prioritair belang dat de leerlingen van het BSO zich bewust zijn van de maatschappelijke realiteit en dat ze een ethisch bewustzijn ontwikkelen. Jongeren hebben nood aan een aantal vaardigheden die hen weerbaar maken in deze maatschappij. Door het verwerven en verder ontwikkelen van deze vaardigheden zijn ze in staat hun maatschappelijke verantwoordelijkheid op een ethisch verantwoorde manier op te nemen.

4 Coördinatie

4.1 Verticale samenhang

Bij het opstellen van de eindtermen voor PAV in de derde graad werd rekening gehouden met de eindtermen van de tweede graad. Zowel in de tweede als derde graad staan basisvaardigheden en maatschappelijke doelen centraal. In de derde graad worden ze verder uitgediept, neemt de moeilijkheidsgraad toe, worden ze aangeboden in complexere maatschappelijke contexten en evolueert het leerproces van onder begeleiding "naar zelfstandig".

Voorbeeld

De leerlingen kunnen individuele opdrachten van beperkte omvang onder begeleiding organiseren, uitvoeren en evalueren. (Tweede graad SO: PAV, eindterm 21.)

De leerlingen kunnen opdrachten zelfstandig plannen, organiseren, uitvoeren, evalueren en indien nodig bijsturen. (Derde graad SO: PAV, eindterm 15.)

De leerlingen kunnen hun zakgeld beheren. (Tweede graad SO: PAV, eindterm 24.)

De leerlingen kunnen een gezinsbudget opmaken en reflecteren over het beheer ervan. (Derde graad SO: PAV, eindterm 27.)

4.2 Horizontale samenhang

Vooreerst wordt de horizontale samenhang gerealiseerd binnen het curriculum zelf. PAV omspannt een geheel van vaardigheden en maatschappelijke doelen op een geïntegreerde wijze. Deze horizontale samenhang overstijgt in ruime mate elke vorm van geïntegreerd of gecoördineerd werken tussen traditionele vakken.

Een tweede vorm van horizontale samenhang ligt in de combinatie van PAV en de vakoverschrijdende eindtermen. Deze laatste hebben voor een groot deel betrekking op maatschappelijke doelen en op vaardigheden die ook precies in PAV centraal staan.

Een derde vorm van horizontale samenhang ligt in de mogelijkheid om in PAV didactische inkleuring in te bouwen met betrekking tot de beroepsgerichte vorming. Die kan gaan van eenvoudige voorbeelden uit de beroepswereld tot aansluiting bij de geïntegreerde proef.

Voorbeelden

1. De leerlingen kunnen bij groepsopdrachten

- overleggen en actief deelnemen;
- ...

(Derde graad SO: PAV, eindterm 16.)

De leerlingen kunnen samen overleggen over en keuzes maken uit het mogelijke activiteitenaanbod van de school. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 24.)

2. De leerlingen kennen in hun eigen regio de dienstverlening van de belangrijkste maatschappelijke instellingen en kunnen er gebruik van maken. (Derde graad SO: PAV, eindterm 21.)

De leerlingen kunnen informatie verzamelen over de maatschappelijke opdracht, het aanbod en de werking van maatschappelijke diensten en instellingen en van specifieke hulp- en informatiediensten voor jongeren. (Derde graad SO: opvoeden tot burgerzin, eindterm 9.)

Hoofdstuk 4. Eindtermen per vak - eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO : lichamelijke opvoeding³

1 Ontwikkeling van de motorische competenties

1.1 Verantwoord en veilig bewegen

De leerlingen kunnen

1. in nieuwe bewegingssituaties verantwoordelijkheid opnemen door gezamenlijk afgesproken veiligheidsregels toe te passen.
2. medeleerlingen helpen wanneer de bewegingssituatie dit vereist.

1.2 Zelfstandig leren

De leerlingen kunnen

3. uit een aanbod een aan hun mogelijkheden aangepaste leerweg kiezen voor het aanpakken en oplossen van bewegingsopdrachten.
4. zelfstandig leertaken uitvoeren om een bewegingsopdracht tot een goed einde te brengen, rekening houdend met hun eigen kunnen.
5. bewegingssituaties alleen of in groep organiseren en aanpassen aan de deelnemers.
6. volgens vooropgestelde criteria bij zichzelf nagaan of ze vorderingen maken bij het uitvoeren van bewegingsopdrachten en hun leerproces bijsturen.

1.3 Reflecteren over bewegen

De leerlingen kunnen

7. op basis van een beperkt aantal afgesproken criteria, bij zichzelf en anderen, aangeven waarom een bewegingsopdracht wel of niet lukt en eenvoudige oplossingen geven.
8. over bewegingssituaties hun mening geven, bewegingservaringen uitwisselen en hieruit conclusies trekken voor hun eigen uitvoering.

1.4 Verbreden en verdiepen van motorische competenties

keuze uit verantwoorde vormen uit meerdere bewegingsgebieden: atletiek, gymnastiek, dans en expressie, zwemmen, spel en sportspel, zelfverdediging, natuurgebonden activiteiten, of andere verantwoorde bewegingsgebieden

De leerlingen kunnen

³ Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid.

9. eerder geleerde vaardigheden uit verschillende bewegingsgebieden toepassen in andere bewegingscontexten.
10. motorische eigenschappen op een inzichtelijke wijze gebruiken in bewegingscombinaties met en zonder toestellen, alleen en met anderen.
11. met gekende motorische vaardigheden een creatieve combinatie samenstellen en uitvoeren, alleen of met anderen.
12. gekende motorische vaardigheden uitvoeren op een hoger beheersingsniveau zoals:
 - een betere controle;
 - een meer esthetische uitvoering;
 - een hogere moeilijkheidsgraad;
 - een grotere efficiëntie.
13. in aangepaste vormen van een doelspel of een terugslagspel eenvoudige aanvallende en verdedigende strategieën toepassen.
14. * kritisch omgaan met het bewegingsaanbod in hun leefomgeving.

De leerlingen

15. * ervaren duurzame bewegingsvreugde op basis van competente deelname aan verschillende bewegingsactiviteiten.

2 Ontwikkeling van een gezonde en veilige levensstijl

De leerlingen kunnen

16. het verband leggen tussen bewegen, gezondheid en samenleving
17. hun kennis rond reanimatie vertalen naar risicovolle bewegingssituaties.
18. eerste hulp bieden bij ongevallen in bewegingssituaties.
19. basisregels van houdings- en rugscholing integreren in nieuwe bewegingssituaties en in werk- en studiesituaties.
20. met betrekking tot "fitheid" hun eigen doelen bepalen.

De leerlingen

21. * zijn bereid "bewegen" te integreren in hun levensstijl en zijn zich bewust van verschillende mogelijkheden hiervoor.
22. * zien het belang in van een goede fysieke conditie.

3 Ontwikkeling van het zelfconcept en het sociaal functioneren

De leerlingen kunnen

23. in bewegingssituaties leiding nemen over en leiding aanvaarden van medeleerlingen.
24. samen overleggen over en keuzes maken uit het mogelijke activiteiten aanbod van de school.
25. aanduiden in welke bewegingsactiviteiten ze zich goed voelen en welke bewegingsactiviteiten het best aansluiten bij hun fysieke en relationele mogelijkheden.

Hoofdstuk 5. Eindtermen per vak - eerste en tweede leerjaar van de derde graad BSO : project algemene vakken (PAV) ⁴

1 Functionele taalvaardigheid

De leerlingen kunnen

1. uit mondelinge en schriftelijke informatie de essentie halen.
2. over die informatie reflecteren en ze evalueren.
3. ingewonnen informatie mondeling gebruiken.
4. mondeling argumenteren.
5. eenvoudige informatie schriftelijk formuleren.
6. zich mondeling duidelijk uiten.

2 Functionele rekenvaardigheid

De leerlingen kunnen

7. evenredigheden functioneel toepassen met o.a.:
 - het principe van de regel van drieën;
 - procentrekenen;
 - schaalgebruik.
8. in praktische situaties de verworven wiskundige denkmethodes uit de tweede graad zelfstandig toepassen (o.a. ordenen, schematiseren, structureren).
9. in functionele situaties op adequate wijze spontaan en zelfstandig metingen uitvoeren.
10. * spontaan en zelfstandig metingen, rekeningen en bewerkingen controleren.

3 Functionele informatieverwerving en –verwerking

De leerlingen kunnen

11. relevante informatie in concrete situaties vinden, selecteren en gebruiken.
12. informatie uit uiteenlopend tekstmateriaal begrijpen en gebruiken.
13. * spontaan gebruik maken van voor hen relevante informatie- en communicatietechnologie (ICT).

4 Organisatiebekwaamheid

De leerlingen

14. zien in dat ze keuzes moeten maken om hun leven adequaat te organiseren.
15. kunnen opdrachten zelfstandig plannen, organiseren, uitvoeren, evalueren en indien nodig bijsturen.

⁴ Met het oog op de controle door de inspectie werden de attitudes met een * aangeduid.

16. kunnen bij groepsopdrachten

- overleggen en actief deelnemen;
- in teamverband instructies uitvoeren;
- reflecteren en bijsturen.

5 Tijd- en ruimtebewustzijn

De leerlingen

17. zien in op grond van de actualiteit en eigen ervaringen:

- dat er een verband bestaat tussen verleden, heden en toekomst;
- dat er culturele verschillen zijn in het dagelijks leven van mensen.

18. kennen relevante facetten van hun eigen streek.

19. kunnen belangrijke wereldproblemen herkennen en bespreken.

6 Maatschappelijk en ethisch bewustzijn, weerbaarheid en verantwoordelijkheid

De leerlingen

20. kunnen solliciteren.

21. kennen in hun eigen regio de dienstverlening van de belangrijkste maatschappelijke instellingen en kunnen er gebruik van maken.

22. zien het belang in van maatschappelijk relevante formulieren en procedures.

23. kunnen maatschappelijk relevante formulieren lezen, invullen en controleren.

24. kunnen maatschappelijk relevante procedures toepassen.

25. kennen de voor hen relevante aspecten van de sociale wetgeving en het arbeidsrecht.

26. kunnen geld beheren en bankieren.

27. kunnen een gezinsbudget opmaken en reflecteren over het beheer ervan.

28. zien het belang in van levenslang leren.

29. * zijn ingesteld op een bewust en verantwoord consumentengedrag.

30. * zijn verkeersverantwoordelijk.

31. * zijn gemotiveerd om te zorgen voor de eigen gezondheid en het eigen welzijn en dat van anderen.

32. * nemen spontaan een veilige houding aan in dagelijkse situaties.

Deel 2. Algemene uitgangspunten, uitgangspunten per vak en de eindtermen voor het derde leerjaar van de derde graad BSO, al dan niet ingericht onder de vorm van een specialisatiejaar

Hoofdstuk 1. Algemene uitgangspunten bij de eindtermen van het derde leerjaar van de derde graad BSO

1 De rol van het derde leerjaar van de derde graad BSO

Het derde leerjaar van de derde graad van het beroepssecundair onderwijs is facultatief.⁵ Gemotiveerde leerlingen kiezen voor dit bijkomend leerjaar omdat ze op die manier een diploma secundair onderwijs kunnen verwerven of omdat dit leerjaar hun tewerkstellingskansen verhoogt. De leerling kan zich immers door middel van dit "zevende" jaar specialiseren in een bepaald domein van zijn beroep.

Het groeiend zelfstandig kunnen optreden van de leerlingen geeft hen kansen tot persoonlijke ontplooiing. Ze leren uitdrukking te geven aan eigen inzichten en ideeën. Doorheen de voorafgaande leerjaren heeft de begeleiding naar persoonlijke verantwoordelijkheid en groeiende individuele vrijheid hen daarop voorbereid.

Een aantal ontwikkelingen en discussies roepen vragen op ten aanzien van de finaliteit van het derde leerjaar van de derde graad BSO. Zo is er in het licht van het debat over de modularisering van het beroepsonderwijs, over de beperking van de ongekwalificeerde uitstroom en over de overgang van het secundair naar het hoger onderwijs een discussie aan de gang over de betekenis van het diploma secundair onderwijs.

Het antwoord op de vraag naar de finaliteit van het derde leerjaar van de derde graad BSO heeft uiteraard belangrijke repercussies voor de invulling van de basisvorming van dit leerjaar. We stellen evenwel vast dat het fundamentele debat over het derde leerjaar nog niet in de fase van de besluitvorming is gekomen. Anderzijds is het urgent om de eindtermen ervan te kennen.

Daarom is bij het formuleren van de eindtermen vertrokken van de bestaande situatie.

2 Vakgebonden eindtermen in het derde leerjaar van de derde graad BSO

Het derde leerjaar maakt integraal deel uit van de derde graad BSO. De eindtermen moeten dus aansluiten bij die voor het eerste en het tweede leerjaar van deze graad en onderwijsvorm.

De eindtermen hebben betrekking op de vakken van de decretale basisvorming, namelijk:

⁵ AFDELING VOOR HET TECHNISCH EN BEROEPSSECUNDAIR ONDERWIJS, *Advies over de eigenheid van het beroepssecundair onderwijs*, 12 juni 1998, p. 21.

- lichamelijke opvoeding;
- Nederlands;
- maatschappelijke vorming OF geschiedenis en aardrijkskunde

Eindtermen worden geformuleerd voor lichamelijke opvoeding en voor PAV. Net zoals bij de eindtermen voor het eerste en het tweede leerjaar van de derde graad BSO wordt het traditionele vakgerichte model verlaten en opteert de overheid voor een geïntegreerde aanpak in “project algemene vakken”. Door een gebundelde presentatie wil de overheid enkel de kans op een samenhangend curriculum vergroten. De overheid laat de onderwijsverstrekkers echter de volledige vrijheid om de doelen na te streven door middel van afzonderlijke vakken of door thematisch geïntegreerd werken. Welke keuze de onderwijsverstrekkers ook maken, de leerplannen zullen doelstellingen bevatten die gebaseerd zijn op dezelfde eindtermen. Om die reden is er voor gezorgd dat de eindtermen bruikbaar zijn voor PAV maar ook voor de afzonderlijke vakken.

3 Vakoverschrijdende eindtermen in het derde leerjaar van de derde graad BSO

Voor het derde leerjaar van de derde graad BSO worden geen nieuwe vakoverschrijdende eindtermen geformuleerd. In de context van het levenslang en levensbreed leren en met het oog op een optimale maatschappelijke integratie van de jongeren, is het wenselijk dat de school de vakoverschrijdende eindtermen “leren leren” en “sociale vaardigheden” die gelden voor de eerste leerjaren van de derde graad BSO, verder nastreeft bij de leerlingen.

Hoofdstuk 2. Uitgangspunten bij het vak lichamelijke opvoeding in de derde leerjaren van de derde graad

1 Krachtlijnen

Lichamelijke opvoeding heeft binnen de basisvorming als eerste belangrijke opdracht bij de leerlingen bewegingsgebonden competenties te ontwikkelen waarmee ze in de maatschappij kunnen functioneren.

In het derde leerjaar van de derde graad BSO worden bewegingsgebonden competenties verdiept en verbreed. Het gaat hier respectievelijk om een kwalitatieve en/of kwantitatieve uitbreiding van de bewegingsgebonden competenties.

De tweede opdracht is leerlingen voor te bereiden om deel te nemen aan en hun weg te vinden in de bewegingscultuur. Het gaat niet alleen om een zich inpassen in die bewegingscultuur, maar ook om een benadering met voldoende kritische zin. Vanuit de lichamelijke opvoeding kunnen leerlingen een kritische en persoonlijke houding aannemen t.o.v. gezond, verantwoord en veilig gedrag van zichzelf en van leeftijdsgenoten.

Voor de introductie in de bewegingscultuur kan de kennismaking met het aanbod en realisaties door buitenschoolse instanties een meerwaarde betekenen voor het realiseren van een actieve levensstijl.

Er worden bewegingssituaties aangeboden waarbij leerlingen de kans krijgen een bepaald bewegingsprobleem zelfstandig op te lossen, te kiezen uit verschillende oplossingsstrategieën, rekening houdend met algemene ergonomische principes, en hun eigen leerproces te sturen en te evalueren. Hierbij wordt de nadruk gelegd op algemene houdings- en bewegingsproblemen die gebonden zijn aan de uitoefening van de belangrijkste beroepen/families. Bij het verwijzen naar vervolgopleidingen en beroepen wordt ook ingespeeld op interesses en mogelijkheden van de leerlingen.

2 Funderende doelstellingen

- 1 Verdiepen en verbreden van de motorische competentie om een bewegingsactieve levensstijl te verwerven.
- 2 Verdiepen en verbreden van de motorische competentie om optimaal te functioneren in verschillende bewegingscontexten.
- 3 Zelfevaluatie van bewegingservaringen en -contexten en hierover communiceren.
- 4 Ontwikkelen van competenties om een gezonde en bewegingsactieve levensstijl in het dagelijkse leven te optimaliseren met aandacht voor milieu, de eigen veiligheid en die van anderen.
- 5 Vanuit een realistisch zelfconcept verantwoorde keuzes maken uit het bewegingsaanbod.
- 6 In bewegingscontexten vreugdevol, sociaal en communicatief handelen.

3 Selectiecriteria en structurering van de eindtermen

In het vak lichamelijke opvoeding worden eindtermen gerealiseerd binnen drie groepen van doelstellingen. Binnen elk van deze groepen worden de verschillende componenten van de persoonlijkheidsvorming harmonisch ontwikkeld. Dit betekent dat in bewegingssituaties zowel motorische, cognitieve als dynamisch-affectieve en sociale componenten geïntegreerd worden aangeboden:

ontwikkeling van de motorische competenties;

ontwikkeling van een gezonde en veilige levensstijl;

ontwikkeling van het zelfconcept en het sociaal functioneren.

4 Coördinatie

4.1 Verticale samenhang

Ook in het derde leerjaar van de derde graad BSO worden de bewegingsgebieden niet vastgelegd door de eindtermen. De verantwoordelijkheid voor de keuze van de bewegingsgebieden berust nu bij de school/vakgroep. Deze keuze moet een veelzijdige vorming waarborgen. Bovendien zorgt de school via de door haar gekozen activiteiten voor een duidelijke opbouw in het leerproces van de leerlingen aansluitend bij dat van de vorige graden en leerjaren.

Voorbeelden

1 De leerlingen kunnen veiligheidsafspraken naleven. (Lager onderwijs: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.2.)

De leerlingen kunnen onder begeleiding veiligheidsvoorschriften, afspraken en regels naleven. (Eerste graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 2.)

De leerlingen kunnen in welbepaalde bewegingssituaties verantwoordelijkheid opnemen omtrent elkaars veiligheid door afspraken en regels na te leven. (Tweede graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.)

De leerlingen kunnen in nieuwe bewegingssituaties verantwoordelijkheid opnemen door gezamenlijk afgesproken veiligheidsregels toe te passen. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.)

De leerlingen leven veiligheidsafspraken na en vertonen spontaan veilig gedrag. (Derde leerjaar derde graad BSO: lichamelijke opvoeding, eindterm 9.)

2 De leerlingen kunnen hun loopstijl en -tempo aanpassen aan de afstand. (Lager onderwijs: lichamelijke opvoeding, eindterm 1.15.)

De leerlingen kunnen een duurloop en een sprint uitvoeren. (Eerste graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 14.)

De leerlingen combineren en passen eerder geleerde vaardigheden toe. (Tweede graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 7.)

De leerlingen kunnen motorische eigenschappen op een inzichtelijke wijze gebruiken

in bewegingscombinaties met en zonder toestellen, alleen en met anderen. (Derde graad SO: lichamelijke opvoeding, eindterm 10.)

De leerlingen kennen gepaste bewegingen en correcte houdingen en kunnen ze in werk- en dagelijkse leefomstandigheden integreren. (Derde leerjaar derde graad BSO: lichamelijke opvoeding, eindterm 7.)

4.2 Horizontale samenhang

De horizontale samenhang komt op twee manieren tot uiting. Ten eerste komen de drie groepen van doelstellingen waarvoor eindtermen werden geschreven altijd samen aan bod in concrete bewegingssituaties (zie selectiecriteria). Ten tweede sluiten de eindtermen lichamelijke opvoeding ook aan bij een aantal eindtermen voor andere vakken. Zo zijn de toepassing van de motorische competenties, de ontwikkeling van een gezonde en veilige levensstijl en van het zelfconcept en het sociaal functioneren niet alleen het werk van het vak lichamelijke opvoeding maar maken ze deel uit van het globale schoolgebeuren. Hierbij wordt onder meer gezocht naar mogelijkheden om samen te werken met andere vakken.

Voorbeeld

De eindtermen met betrekking tot het zelfconcept en het sociaal functioneren sluiten aan bij PAV, werken in teamverband.

De leerlingen werken spontaan samen in planning, taakverdeling en het vervullen van verschillende rollen. (Derde leerjaar derde graad BSO: lichamelijke opvoeding, eindterm 11.)

De leerlingen kunnen

- *met het oog op te bereiken doel over de aanpak, de taakverdeling en de verantwoordelijkheden van een groepsopdracht overleggen en onderhandelen. (Derde leerjaar derde graad BSO: PAV, eindterm 26)*
- *de eigen taken van een groepsopdracht volgens afspraak uitvoeren. (Derde leerjaar derde graad BSO, PAV, eindterm 28)*

Hoofdstuk 3. Uitgangspunten bij project algemene vakken (PAV) in het derde leerjaar van de derde graad BSO

1 Krachtlijnen

Het derde leerjaar van de derde graad BSO is een facultatief leerjaar. De leerlingen zijn niet meer leerplichtig en zijn meestal meerderjarig. Voor deze leerlingengroep is het essentieel na te gaan welke elementen in de basisvorming noodzakelijk zijn. Het gaat hierbij om nieuwe vaardigheden en om uitdieping van vaardigheden van de basisvorming uit de voorgaande leerjaren. Er worden geen nieuwe kennisinhouden aangereikt, tenzij daar waar strikt nodig.

Jongeren dienen voorbereid te worden op de snel veranderende maatschappij. Hiervoor moeten zij beschikken over breed inzetbare vaardigheden en attitudes die hen toelaten efficiënt te functioneren in persoonlijke, maatschappelijke, leer- en werksituaties. Deze vaardigheden en attitudes dienen ondersteunend te zijn voor levenslang en levensbreed leren. Het gaat hierbij om functionele geletterdheid en om vaardigheden met betrekking tot problemen oplossen en werken in teamverband.

Voor functionele geletterdheid sluiten de eindtermen aan bij functionele taalvaardigheid, functionele rekenvaardigheid en functionele informatieverwerking en -verwerking. Voor problemen oplossen en werken in teamverband sluiten de eindtermen aan bij deze voor organisatiebekwaamheid en tijd- en ruimtebewustzijn. Eindtermen met betrekking tot het maatschappelijk en ethisch bewustzijn, weerbaarheid en verantwoordelijkheid worden geïntegreerd in de verschillende domeinen vooral als attitudes.

Functionele geletterdheid bestaat uit drie componenten:

- vaardigheden met betrekking tot het selecteren, het integreren en rapporteren van tekstgegevens;
- vaardigheden met betrekking tot het selecteren, het integreren en het rapporteren van numerieke en grafische gegevens;
- vaardigheden met betrekking tot het werken met de computer, selecteren en gebruiken van programmatuur en het selecteren en integreren en gebruiken van informatie.

Problemen oplossen omvat vaardigheden met betrekking tot beslissingen nemen, actie plannen, reflecteren, evalueren en bijsturen van handelingen.

Werken in teamverband omvat vaardigheden en attitudes met betrekking tot informeren, onderhandelen, plannen en organiseren, verantwoordelijkheid opnemen en zich houden aan gemaakte afspraken en evalueren.

2 Funderende doelstellingen

De visie op basisvorming zoals weergegeven in de krachtlijnen, wordt verder geconcretiseerd in de volgende funderende doelstellingen. Het versterken van :

1. Functionele tekstgeletterdheid;
2. Functionele kwantitatieve geletterdheid;
3. Functionele ICT-geletterdheid;
4. Problemen oplossen;
5. In teamverband werken.

3 Selectiecriteria voor de eindtermen

De funderende doelstellingen zijn sturend voor de keuze van de eindtermen. Er wordt eveneens rekening gehouden met de kenmerken van de doelgroep:

- grote heterogeniteit qua vooropleiding;
- grote heterogeniteit qua specialisaties;
- grote heterogeniteit qua leeftijd;
- meerderjarige leerlingen.

Eindtermen die in het verlengde liggen van de eindtermen voor het eerste en tweede leerjaar van de derde graad, worden op een hoger beheersingsniveau en in andere contexten geformuleerd.

De school brengt de leerlingen niet alleen inzicht bij, maar ontwikkelt ook attitudes en vaardigheden voor het levenslang en levensbreed leren.

4 Structurering van de eindtermen

Er zijn verschillende wijzen mogelijk om de eindtermen te ordenen. Hier werd geopteerd om de eindtermen te groeperen volgens de geformuleerde funderende doelstellingen. Daarmee wordt het verband duidelijk tussen de funderende doelstellingen en de eindtermen. Deze indeling en volgorde hebben uiteraard geen didactische consequenties en zijn niet bindend voor de uitwerking van de eindtermen in leerplannen.

4.1 Functionele tekstgeletterdheid

Met functionele tekstgeletterdheid wordt bedoeld: informatie kunnen begrijpen en gebruiken om te functioneren in de maatschappij, in leer- en beroepssituaties, om persoonlijke doelstellingen te bereiken en om persoonlijke kennis en vaardigheden te ontwikkelen. Het gaat hierbij om informatie uit diverse tekstsoorten zoals redactionele artikelen, nieuwsbrieven, handleidingen, fictie, sollicitatiebrieven, loonlijsten, transportschema's.

Ook informatie schriftelijk op een efficiënte manier aan anderen verstrekken, komt aan bod.

4.2 Functionele kwantitatieve geletterdheid

Functionele kwantitatieve geletterdheid gaat verder dan functionele rekenvaardigheid en omvat meer dan het kunnen omgaan met cijfers. Het betekent hier in levensechte situaties omgaan – op basis van en met specifieke kennis, vaardigheden of attitudes – met alle soorten van informatie van kwantitatieve aard. Deze informatie kan betrekking hebben op hoeveelheden en cijfers, dimensies en vormen, patronen en relaties, verandering. Ze kan gepresenteerd worden onder de vorm van figuren, cijfers, symbolen, formules, diagrammen, kaarten, grafieken of tabellen.

4.3 Functionele ICT-geletterdheid

Functionele ICT-geletterdheid vereist dat leerlingen op een systematische en structurerende wijze omgaan met de computer (efficiënt bestandsbeheer, het gebruik van het (grafisch) besturingsprogramma), relevante programmatuur kiezen en gebruiken (b.v. tekstverwerker versus elektronisch rekenblad), maatschappelijk relevante ICT-toepassingen kritisch gebruiken (elektronisch betaalverkeer zoals het gebruik van de bankkaart, ...) en gericht zoeken naar informatie.

De competenties op het vlak van functionele informatieverwerving verworven in de eerste twee leerjaren van de derde graad, situeren zich derhalve in het derde leerjaar op een hoger beheersingsniveau (zelfstandig en spontaan) en worden toegepast in andere contexten.

4.4 Problemen oplossen

Het oplossen van problemen veronderstelt analytisch en synthetisch denken. Voortbouwend op de vooropleiding, waar probleemoplossende en organisatie- en planningsvaardigheden aan bod kwamen, wordt “problemen oplossen” hier op een grotere schaal benaderd in levensechte situaties. Dit houdt in : een doel kunnen bepalen, een situatie kunnen analyseren, een planning kunnen uittekenen over een ruimer tijdsinterval, die stapsgewijze kunnen uitvoeren en evalueren en eventueel bijsturen.

4.5 Werken in teamverband

Vele menselijke activiteiten (beroep, vrijetijd, studeren) worden ontplooid in teamverband. In het werken in teamverband onderscheiden we onder andere de volgende stappen : plannen en onderhandelen, taken verdelen, verantwoordelijkheid opnemen en informatie uitwisselen. Hierbij wordt aandacht besteed aan luister- en spreekvaardigheden.

5 Coördinatie

5.1 Verticale samenhang

Bij het opstellen van de eindtermen voor PAV in het derde leerjaar van de derde graad BSO werd rekening gehouden met de eindtermen van de tweede graad en van de eerste twee leerjaren van de derde graad. Zowel in de tweede als in de derde graad staan basisvaardigheden en maatschappelijke doelen centraal. In het derde leerjaar worden ze verder uitgediept, neemt de moeilijkheidsgraad toe, worden ze aangeboden in complexere maatschappelijke contexten en evolueert het leerproces van “onder begeleiding” naar “zelfstandig” en naar “spontaan zelfstandig”.

Voorbeeld:

- *De leerlingen kunnen individuele opdrachten van beperkte omvang onder begeleiding organiseren, uitvoeren en evalueren (tweede graad SO; PAV, eindterm 21)*
- *De leerlingen kunnen opdrachten zelfstandig plannen, organiseren, uitvoeren, evalueren en indien nodig bijsturen (derde graad SO: PAV, eindterm 15)*
- *De leerlingen kunnen voor een probleemstelling de meest geschikte oplossingsstrategie kiezen (derde leerjaar derde graad BSO: PAV, eindterm 21); ... de gevolgde strategie optimaliseren (derde leerjaar derde graad BSO: PAV, eindterm 24).*

5.2 Horizontale samenhang

Een eerste vorm van horizontale samenhang komt tot uiting binnen PAV zelf. Deze horizontale samenhang overstijgt in ruime mate elke vorm van geïntegreerd of gecoördineerd werken tussen traditionele vakken.

Voorbeeld:

- *De leerlingen kunnen uit diverse tekstsoorten relevante informatie selecteren (derde leerjaar derde graad BSO: PAV, eindterm 1)*
- *De leerlingen kunnen uit tabellen, grafieken, diagrammen of kaarten relevante informatie selecteren (derde leerjaar derde graad BSO: PAV, eindterm 7)*

Een tweede vorm van horizontale samenhang ligt in de combinatie van PAV en lichamelijke opvoeding.

Voorbeeld:

- *De leerlingen kunnen de eigen taken van een groepsopdracht volgens afspraken uitvoeren (derde leerjaar derde graad BSO, PAV: eindterm 28)*
- *De leerlingen leven afspraken en regels na en nemen verantwoordelijkheid op in nieuwe bewegingssituaties (derde leerjaar derde graad BSO: lichamelijke opvoeding, eindterm 3)*

Hoofdstuk 4. Eindtermen per vak - derde leerjaar van de derde graad BSO: lichamelijke opvoeding⁶

1 Motorische competenties

Verbreden en/of verdiepen van motorische competenties: keuze uit verantwoorde activiteiten uit meerdere bewegingsgebieden zoals atletiek, gymnastiek, dans en expressie, zwemmen, spel en sportspel, zelfverdediging, natuurgebonden activiteiten, of andere verantwoorde bewegingsgebieden.

De leerlingen

1. kunnen een verantwoorde keuze maken van voor hen gepaste bewegingsactiviteiten met het oog op een fysiek actieve levensstijl.
2. hebben inzicht in de diverse aspecten van een verantwoorde sport- en fitnessbegeleiding.
3. * leven afspraken en regels na en nemen verantwoordelijkheid op in bewegingssituaties.
4. * ervaren bewegingsvreugde door competente deelname aan een gevarieerd aanbod van bewegingsactiviteiten.
5. * tonen bereidheid tot en hebben voldoening aan prestatieverbetering.

2 Gezonde en veilige levensstijl

De leerlingen

6. kunnen onder begeleiding een conditieprogramma uitvoeren, evalueren en bijsturen.
7. kennen gepaste bewegingen en correcte houdingen en kunnen ze in werk- en dagelijkse leefomstandigheden integreren.
8. kennen de risico's van een sedentair leven en kunnen remediëren.
9. * leven veiligheidsafspraken na en vertonen spontaan veilig gedrag.

3 Ontwikkeling van het zelfconcept en het sociaal functioneren

De leerlingen

10. * kunnen in bewegingssituaties omgaan met fairplay, winst, verlies, succes, faalangst en spanning en integreren deze in andere contexten.
11. * werken spontaan samen in planning, taakverdeling en het vervullen van verschillende rollen.

⁶ Met het oog op de controle door de inspectie zijn de attitudes met een * aangeduid.

12. * dragen zorg voor kledij en materiaal, hebben aandacht voor hygiëne en milieu en tonen respect voor anderen.
13. * kunnen kritisch met de nevenverschijnselen van de sport omgaan.

Hoofdstuk 5. Eindtermen per vak - derde leerjaar van de derde graad BSO : project algemene vakken (PAV)⁷

1 Functionele tekstgeletterdheid

De leerlingen kunnen

1. uit diverse tekstsoorten relevante informatie selecteren.
2. voor een specifieke opdracht uit verschillende soorten teksten informatie vergelijken en integreren.
3. beknopt en duidelijk schriftelijk rapporteren.
4. maatschappelijk relevante tekstinformatie praktisch aanwenden.
5. maatschappelijk relevante tekstinformatie kritisch beoordelen.
6. * over maatschappelijk relevante tekstinformatie een eigen standpunt innemen, rekening houdend met ethische principes.

2 Functionele kwantitatieve geletterdheid

De leerlingen kunnen

7. uit tabellen, grafieken, diagrammen of kaarten, relevante informatie selecteren.
8. voor een specifieke opdracht kwantitatieve gegevens selecteren en bewerken.
9. voor twee variabelen, informatie in een aangepaste grafische vorm weergeven.
10. maatschappelijk relevante kwantitatieve informatie praktisch aanwenden.
11. maatschappelijk relevante kwantitatieve informatie kritisch beoordelen.
12. * over maatschappelijk relevante kwantitatieve informatie een eigen standpunt innemen, rekening houdend met ethische principes.

3 Functionele ICT-geletterdheid

De leerlingen kunnen

13. bij algemeen gebruik van de computer structurerend en efficiënt werken.
14. voor een specifieke opdracht twee of meer programma's selecteren en gebruiken en de resultaten ervan integreren tot één product.
15. informatie selecteren uit twee verschillende of gelijke ICT-bronnen en deze informatie integreren.
16. maatschappelijk relevante ICT-toepassingen gebruiken.
17. maatschappelijk relevante informatie, met behulp van ICT ingewonnen, kritisch beoordelen.
18. * over maatschappelijk relevante informatie ingewonnen met behulp van ICT, een eigen

⁷ Met het oog op de controle door de inspectie worden de attitudes met een * aangeduid.

standpunt innemen rekening houdend met enerzijds ethische principes en anderzijds deontologische principes met betrekking tot auteursrecht, privacy, beveiliging.

4 Problemen oplossen

De leerlingen kunnen

19. zelfstandig de essentie van een probleem vatten en omschrijven.
20. bij een probleem beïnvloedende factoren achterhalen, ze vervolgens volgens belangrijkheid rangschikken en de relaties ertussen aangeven.
21. voor een probleemstelling de meest geschikte oplossingsstrategie kiezen.
22. een planning opmaken en ze uitvoeren.
23. bij elke stap de gevolgde strategie evalueren en eventueel bijsturen.
24. het resultaat van het proces evalueren en de gevolgde strategie optimaliseren.
25. bij het oplossen van problemen rekening houden met comfort, veiligheid en hygiëne.

5 Werken in teamverband

De leerlingen kunnen

26. met het oog op een te bereiken doel over de aanpak, de taakverdeling en de verantwoordelijkheden van een groepsopdracht overleggen en onderhandelen.
27. zich bij een groepsopdracht constructief aansluiten bij een in team genomen beslissing.
28. de eigen taken van een groepsopdracht volgens afspraken uitvoeren.
29. de eigen bijdrage, zowel qua proces als qua product, tussentijds evalueren en eventueel bijsturen.
30. over de eigen bijdrage aan een groepsopdracht beknopt verslag uitbrengen en erover communiceren.
31. het groepsresultaat en de teamwerking bespreken met het oog op conclusies over de eigen interactievaardigheden.
32. * empathie, loyaliteit en wederzijds respect tonen.